

Grzegorz Gąsior

Warszawa

Antonín Novotný wobec kwestii słowackiej w latach 60. XX w.

W latach 50. w wyniku czystek stalinowskich Słowacja przeżywała okres największej zależności w całej historii Czechosłowacji. Formalnie miała własne organy polityczne stanowiące namiastki parlamentu oraz rządu: Słowacką Radę Narodową i Zespół Pełnomocników, jednak były to instytucje pozbawione jakiegokolwiek realnej władzy. Komunistyczna Partia Słowacji, o strukturze podobnej do ogólnopolskiej Komunistycznej Partii Czechosłowacji, z własnym Komitetem Centralnym, Komitetami Okręgowymi i Powiatowymi stanowiła jedynie terytorialną gałąź KPCz. Karol Bacilek (od 1953 r. I sekretarz KC KPS), Pavol David (sekretarz KC KPS od 1952) i Rudolf Strechaj (od 1953 r. przewodniczący Zespołu Pełnomocników), stojący na czele KPS, przetrzebionej przez stalinowskie czystki, trzymali silną ręką władzę w KPS, orientując się na I sekretarza KPCz Antonína Novotnego. Nie próbowali wykorzystywać nawet niewielkich kompetencji, jakie im przysługiwały. Ich rządy charakteryzowały się całkowitym brakiem samodzielności i przekazywaniem wszystkich decyzji do Pragi. Ograniczały się do blokowania jakiegokolwiek oddolnej inicjatywy i pilnowania, by nikt inny nie przejął roli posłusznych wykonawców poleceń centrali¹.

W 1957 r., po śmierci prezydenta Antonína Zápotockiego, pojawiła się szansa na to, że prezydentem kraju po raz pierwszy zostanie Słowak, premier Viliam Široký, wcześniej, w latach 1945–1953, pełniący funkcję przewodniczącego KPS. Przywódca Związku Radzieckiego, Nikita Chruszczow, na stanowisku głowy państwa czechosłowackiego widział jednak pełniącego od 1953 r. funkcję I sekretarza KC KPCz, Antonína Novotnego. Słowakowi Širokiemu przypadł obowiązek zgłoszenia kandydatury swojego rywala na posiedzeniu plenum KC KPCz 19 listopada 1957 r.²

Rządy Novotnego, łączącego od teraz obie najwyższe funkcje, partyjną i państwową, cechowała niechęć do liberalizacji systemu i rewizji stalinizmu. Jednocześnie ekipa rządząca

¹ M. Barnovský, *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko (1953–1957)*, Brno 2002; J. Pešek, *Slovensko v rokoch 1953–1957. Kapitoly z politického vývoja*, Brno 2001; J. Pešek, *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov. Politicko-mocenské aspekty vývoja*, Brno 2005.

² J. Pešek, *Široký Viliam*, w: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948–1989*, ed. J. Pešek, Prešov 2003, s. 321; R. Černý, *Exprezident*, II. díl, Praha 1998, s. 49–50.

w Pradze ignorowała problem słowacki, niejednokrotnie wykazując publicznie swój brak szacunku dla słowackiej kultury i występując wobec Słowaków w roli niezbędnego opiekuna³.

W swoich późniejszych wspomnieniach Novotný wprost dał wyraz swojej nieufności wobec Słowaków. Przyznawał, że w 1944 r. Słowacy, powstając przeciw „faszystowskiemu”, choć mimo wszystko własnemu państwu sami z własnej woli zadeklarowali chęć współżycia z Czechami, ale „wydarzenia polityczne po wyborach w 1946 roku” (klęska wyborcza komunistów na Słowacji) i niezgodny z oczekiwaniami kierownictwa KPCz i rządu rozwój sytuacji wykluczały stworzenie jakiegokolwiek formy federacji i zwiększenia kompetencji słowackich organów. Uważał też, że pod wpływem wydarzeń węgierskich 1956 r. na Słowacji doszło do wzmocnienia tendencji separatystycznych i federacja nie stanowiłaby gwarancji wzmocnienia państwa Czechów i Słowaków. Jednocześnie był przekonany, że Słowacy w XIX w. przetrwali jako naród jedynie dzięki pomocy Czechów: „Przecież gdyby nie było naszych budzicieli, naród słowacki przestałby istnieć już dawno przed tym, zanim powstały między nami poważne problemy narodowościowe. To z Czech czerpali siłę ich Hurbanowie, Hviezdoslavowie, Vajanscy i Hlinkowie. Do Pragi jeździli sobie po wsparcie, bez którego nie byłoby słowackich szkół...”

Wszelkie głosy domagające się zwiększenia kompetencji słowackich organów lub poprawienia stosunków na Słowacji były bezwzględnie tłumione. Piętnowano je jako „burżuazyjny nacjonalizm”. Pilnowali tego bezwzględnie podporządkowani Novotnému ówcześni przywódcy KPS.

XX zjazd KPZR w Związku Radzieckim, na którym Nikita Chruszczow przeprowadził krytykę rządów Stalina i wezwał do rozprawienia się z wypaczeniami „kultu jednostki”, zmuszały jednak ekipę w Pradze do podjęcia przynajmniej pozornych działań.

W 1956 r. doszło do pewnej kosmetycznej zmiany w położeniu słowackich organów narodowych. Polegała na tym, że Zespół Pełnomocników miał być mianowany bezpośrednio przez Słowacką Radę Narodową, a nie jak dotychczas przez rząd centralny. Władze głosiły, że chodzi o wyraźne poszerzenie kompetencji słowackich organów, ale w sytuacji, w której wszystkie decyzje tych organów tak naprawdę podejmował KC KPCz, „słowackie samostanowienie” było fikcją⁵. Po wprowadzeniu nowej konstytucji 11 lipca 1960 r. zlikwidowano Zespół Pełnomocników, co przekreśliło postanowienia z 1956 r.⁶

Najważniejszym problemem, przed jakim stanęła ekipa Novotnego po XX zjeździe KPZR, była kwestia rewizji procesów stalinowskich. Ponieważ wszyscy czołowi przedstawiciele KPCz, a także sam Novotný, ponosili współodpowiedzialność za procesy polityczne, nie byli zainteresowani przeprowadzeniem rzetelnej oceny wydarzeń. W 1955 i 1957 r. działały dwie komisje, kierowane przez ministra spraw wewnętrznych Rudolfa Baráka, powołane dla zachowania pozorów. Potwierdziły one zasadność większości wyroków, a odpowiedzialnością za wszelkie nieprawidłowości obarczono straconego w 1952 r. dawnego sekretarza generalnego KPCz Rudolfa Slánskiego i jego współpracowników. Za nadużycia skazano też kilku funkcjonariuszy służb bezpieczeństwa, ale szybko wypuszczono ich z więzień⁷.

³ Por. np. upokarzające Słowaków przemówienie Václava Kopeckiego jako szefa delegacji KC KPCz na zjeździe KPS w 1958 r. (*Sjazd Komunistickéj strany Slovenska v dňoch 16.–18. mája 1958*, Bratislava 1958, s. 47–75).

⁴ R. Černý, op. cit., díl II., Praha 1998, s. 137–139.

⁵ J. Rychlík, *Češi a Slováci ve 20. století. Česko–slovenské vzťahy 1945–1992*, Bratislava 1998, s. 174–178.

⁶ Ibidem, s. 179–187.

⁷ *Zatajony dokument. Raport Komisi KC KPCz o procesach politycznych i rehabilitacjach w Czechosłowacji w latach 1949–1968*, Warszawa 1984 (drugi obieg), s. 67–96.

Dla stosunków czesko-słowackich kluczowy był problem procesu „słowackich burżuazyjnych nacjonalistów”, pięciu wysoko postawionych działaczy Komunistycznej Partii Słowacji na czele z Gustávem Husákiem, skazanych w 1954 r. na wysokie kary więzienia. Utrzymywanie zasadności zarzutów wobec słowackich towarzyszy pozwalało blokować wszelkie przejawy oporu na Słowacji i odstraszało przed jakimikolwiek dążeniami emancypacyjnymi Słowaków.

Wszelkie dążenia wewnątrz KPS do zwiększenia kompetencji słowackich organów narodowych lub do naprawienia sytuacji gospodarczej były natychmiast piętnowane, określane jako „burżuazyjny nacjonalizm” i narażały na represje: utratę stanowiska, wykluczenie z partii, więzienie⁸.

Tak było m.in. w przypadku wiceprzewodniczącego Zespołu Pełnomocników Štefana Šebesty, który w 1957 r. wyszedł z propozycją rozszerzenia kompetencji słowackich organów narodowych, zwłaszcza w kwestiach gospodarczych, za co został skrytykowany przez biuro KC KPS, a w styczniu 1958 r. odwołany ze stanowiska. Został potępiony za koncepcję wytworzenia „dwóch niezależnych ośrodków planowania w jednym państwie”⁹.

W drugiej połowie lat 50. w ramach amnestii stopniowo zwalniano z więzień i obozów część osób skazanych w procesach. W 1960 r. więzienie opuścił Husák. Zwalniani nie byli jednak rehabilitowani, nadal też uznawano prawomocność wyroków. Do władz kierowano setki listów w sprawie przeprowadzenia kolejnej rewizji procesów¹⁰.

Na XXII zjeździe KPZR w 1961 r. Chruszczow nawoływał do przeprowadzenia konsekwentnej destalinizacji. Na skutek radzieckich nacisków w 1962 r. utworzono kolejną komisję rehabilitacyjną, której przewodził Drahomír Kolder. Komisja zajęła się jedynie niektórymi procesami politycznymi, tymi, w których skazani zostali wysoko postawieni komuniści. W raporcie, który przyjął KC KPCz w kwietniu 1963 r., ujawniono bezprawne metody śledztwa i wykazano, że procesy zostały wyreżyserowane. Uniewinniono większość skazanych. Pominięto jakakolwiek odpowiedzialność Novotnego. Raport miał jednak ogromny wpływ na sytuację polityczną na Słowacji. Odpowiedzialnością za „wypaczenia” obarczono nie tylko tych przedstawicieli kierownictwa partyjnego, którzy już nie żyli (jak Strechaj, zmarły w 1962 r.) lub wcześniej utracili stanowiska (np. skazany za nadużycia finansowe Barák), lecz także kilku najbardziej skompromitowanych towarzyszy, jak Bacílek i David. Umożliwiło to zmiany personalne w najwyższych strukturach KPS. Na czele partii na Słowacji stanął Alexander Dubček. W wypadku procesu pięciu skazanych w 1954 r. słowackich towarzyszy wyrok został unieważniony, podtrzymano jednak zarzut, że popełnili błędy polityczne i reprezentowali „słowacki burżuazyjny nacjonalizm”¹¹.

Rozpoczętego kursu nie można było jednak zatrzymać. Ożywili się intelektualiści, którzy dostrzegli szansę na przełamanie zastoju. Na III zjeździe Związku Pisarzy Czechosłowackich 22–24 maja 1963 r. powszechnie krytykowano „kult jednostki”. Na zjeździe Związku Dziennikarzy Słowackich w Bratysławie 27–28 maja 1963 r. Miroslav Hysko otwarcie zaatakował Širokiego za jego kampanię przeciw „burżuazyjnemu nacjonalizmowi”. Uczestnicy zjazdu domagali się, by Husák oraz inni oskarżani o „burżuazyjny nacjonalizm” mogli publicznie

⁸ G. Gąsior, *Stalinowska Słowacja. Proces „burżuazyjnych nacjonalistów” w 1954 r.*, Warszawa 2006.

⁹ J. Rychlík, op. cit., s. 143–144; J. Pešek, *Centralizmus po stranickej línii. Vztah vedenia KSČ a KSS po februári 1948*, „Česko-slovenská historická ročenka” (1998), s. 46.

¹⁰ G. Gąsior, op. cit., s. 212–218.

¹¹ *Zatajony dokument. Raport Komisi KC KPCz o procesach politycznych i rehabilitacjach w Czechosłowacji w latach 1949–1968*, s. 105–118; J. Pešek, *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov...*, s. 19–23.

przedstawić swoje poglądy. Także w prasie pojawiały się podobne głosy¹². 15 maja 1963 r. Husák napisał do Novotného list, w którym domagał się kolejnego zbadania sprawy „słowackich burżuazyjnych nacjonalistów” i zupełnej rehabilitacji¹³.

Novotný próbował zapobiec konsekwentnej rehabilitacji słowackich towarzyszy. Obawiał się zagrożenia własnej pozycji, a także osłabienia centralizmu państwowego. Podczas przemówienia w Koszycach 12 czerwca 1963 r. podtrzymał zasadność krytyki „burżuazyjnego nacjonalizmu”. Wygłosił jednocześnie kontrowersyjną tezę o stopniowym łączeniu się narodów. W wypadku Czechów i Słowaków proces ten miały przyspieszyć małżeństwa mieszane¹⁴. Słowa prezydenta wywołały niezadowolenie wśród słowackiej inteligencji. Służby bezpieczeństwa donosząc o nastrojach społecznych zwracały uwagę na to, że przemówienie w Koszycach przyczyniło się do pogorszenia stosunku Słowaków do Czechów, a szczególnie do władz centralnych¹⁵.

Novotný w końcu zgodził się na powołanie specjalnej komisji do zbadania sprawy „burżuazyjnych nacjonalistów”. Liczył jednak na to, że uda mu się tak pokierować pracami komisji, by potwierdziła ona polityczną odpowiedzialność słowackich komunistów. Na przewodniczącego komisji wyznaczył lojalnego wobec siebie Słowaka, Jozefa Lenárta. Pracy komisji towarzyszyło ogromne zainteresowanie partii i związanej z partią inteligencji. W rehabilitacji „słowackich burżuazyjnych nacjonalistów” niektórzy dostrzegali słowacką sprawę narodową. Za rehabilitacją Husáka opowiadali się intelektualiści słowaccy, a także czescy, którzy uważali, że słowacki naród został skrzywdzony przez Czechów. Opowiadała się za nią także znaczna część członków KPS, w tym wielu z tych, którzy przed laty angażowali się w kampanii przeciw „burżuazyjnym nacjonalistom”. Prace komisji wykazywały, że krytyka „burżuazyjnych nacjonalistów”, przeprowadzona przed laty przez Širokiego, nie była oparta na rzeczowych podstawach. We wrześniu Novotný postanowił zwolnić skompromitowanego premiera ze stanowiska. Širokiego zastąpił Lenárt, natomiast na czele komisji stanął Vladimír Koucký. Końcowy raport komisji został zatwierdzony przez KC KPCz w grudniu 1963 r. Oskarżenia o „słowacki burżuazyjny nacjonalizm” zostali całkowicie zrehabilitowani. Anulowano decyzje KC KPCz i KC KPS odwołujące ich ze stanowisk partyjnych i politycznych, choć nie przywrócono im dawnych funkcji ze względu na „wygaśnięcie mandatów”. Ponownie całkowicie pominięto kwestię odpowiedzialności Novotného, choć na podstawie materiałów zebranych przez komisję można ją było jednoznacznie wykazać¹⁶.

Novotný nie rozumiał emancypacyjnych dążeń Słowaków. W 1964 r. ponownie doszło do formalnego zwiększenia kompetencji Słowackiej Rady Narodowej, której umożliwiono udział w pracach nad przygotowaniem budżetu prowadzonych przez Zgromadzenie Narodowe. Novotný uważał to za konieczną koncesję na rzecz „słowackich federalistów i nacjonalistów”¹⁷. Jego zdaniem, rzeczywisty problem Słowacji nie leżał w kwestii narodowościowej, lecz gospodarczej. Po latach podkreślał: „Každy może sprawdzić dane, co działo się na Słowacji

¹² J. Rychlík, op. cit., s.192–193; E. Londáková, *Nevinní vinníci — obžalovaní a ich obeť. Odráž kampane proti „buržoáznym nacionalistom” v slovenskom kultúrom živote*, „Soudobé dějiny” IX (2002), č. 3–4, s. 489–490; „Pravda”, 3 VI 1963, s. 3.

¹³ SÚA Praha, A UV KSC, f. 03/10, sv. 33, a.j. 385, Husák, žádost o úplnú stranícku rehabilitáciu.

¹⁴ J. Rychlík, op. cit., s. 195–196; R. Černý, op. cit., díl II., Praha 1998, s. 139.

¹⁵ J. Pešek, *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov...*, s. 22, 28, przyp. 66.

¹⁶ *Zatajony dokument. Raport Komísi KC KPCz o procesach politických i rehabilitáciach v Czechoslovačji w latach 1949–1968*, s. 118–120.

¹⁷ R. Černý, op. cit., díl II., Praha 1998, s. 139.

po 1945 roku. Nigdzie na całej kuli ziemskiej, oprócz ZSRR, rozbudowa zacofanego kraju nie posuwała się w takim tempie, jak na Słowacji. Cały nasz lud powinien wiedzieć, że w czasach republiki Masaryka i słowackiego państwa Tisy czeszy i słowacy kapitaliści okradali Słowaków. Ale zmianę przyniosła słowackiemu ludowi czeska klasa robotnicza (...). Czeski robotnik zrobił ze Słowacji to, czym jest dzisiaj. (...) Co roku wydzielaliśmy z dochodu narodowego na Słowację takie sumy, że w świecie mówiono już o Słowacji jako o kraju przemysłowym. A jeżeli przeliczymy stosunek liczby ludności do produkcji, mamy przed sobą przemysłowe mocarstwo! Dlatego niektóre wystąpienia słowackich towarzyszy postrzegałem jako wynikające z pobudek narodowościowych, a nie gospodarczych¹⁸.

Ograniczając sprawę równouprawnienia Słowacji do kwestii ekonomicznych, jednocześnie sobie przypisywał największe zasługi, jeśli chodzi o zrównanie poziomu gospodarki w obu częściach kraju. Twierdził, że w wypadku gdy inwestycja mogła być umieszczona na ziemiach czeskich lub na Słowacji, forsował lokalizację na Słowacji¹⁹.

Rzeczywiście w drugiej połowie lat 40. i w latach 50. nastąpiła przemiana Słowacji z kraju rolniczego w przemysłowy. Jednak gospodarka czechosłowacka na początku lat 60. zaczęła przeżywać poważny kryzys. W 1961 r. zanotowano spadek dochodu narodowego w porównaniu z rokiem wcześniejszym i dopiero w 1965 r. dochód narodowy przekroczył wskaźnik z 1960 r.²⁰ Novotný dopatrywał się przyczyn kryzysu w niedostatecznej centralizacji kierowania gospodarką. Kiedy jednak gospodarka chyliła się ku katastrofie, „dał zielone światło” reformie, polegającej na ograniczeniu roli planu, wprowadzeniu mechanizmów rynkowych i zwiększeniu samodzielności przedsiębiorstw. Politykę tę rozpoczęto ostrożnie realizować w latach 1965–1967, jednak aparat partyjny na czele z Novotným stanowił największą przeszkodę w konsekwentnym wprowadzaniu zmian. Prezydent obawiał się utraty kontroli nad państwem wraz z utratą wpływu na gospodarkę. Czuł, że jego pozycja ulega osłabieniu. Pozostał praktycznie sam ze starej stalinowskiej ekipy. W 1964 r. w Związku Radzieckim upadł jego protektor Chruszczow. W kraju zmniejszała się grupa osób zainteresowanych w jego dalszym utrzymywaniu się u władzy. Stale jednak starał się trzymać wszystko mocną ręką²¹.

Przełom nastąpił w połowie 1967 r. W dniach 27–29 czerwca 1967 r. w Pradze odbył się IV Zjazd Związku Pisarzy Czechosłowackich, na którym część delegatów wystąpiła z krytyką władz i samego Novotnego. Dwa miesiące później, w dniach 25–27 sierpnia, prezydent udał się z wizytą na Słowację, jak przypuszcza w swoich wspomnieniach Dubček, z zamiarem wzmocnienia swojej pozycji i poprawy wizerunku wśród Słowaków²². Podczas wizyty w Martinie z okazji 100. rocznicy powstania gimnazjum słowackiego, w siedzibie narodowej instytucji Słowaków, Matici Slovenskej, doszło do skandalu. Juraj Paška, kierownik tej instytucji, zabiegał u prezydenta, by Matica Slovenská mogła utrzymywać bezpośrednie kontakty ze słowackimi środowiskami emigracyjnymi i przyjmować bez przeszkód emigracyjne wydawnictwa. Novotný pokłócił się z kierownikiem placówki i odszedł nie przyjmując prezentów. List z przeprosinami, który następnie wraz z prezentami Paška wysłał do Novotnego, został odrzucony przez kancelarię prezydenta. Podczas całej swojej wizyty na Słowacji Novotný zachowywał się

¹⁸ Ibidem, s. 152–153.

¹⁹ Národní archiv České republiky, A ÚV KSČ, f. 02/1, sv. 57, a, j. 65; Stenografický záznam diskuse na mimořádných schůzích předsednictva ústředního výboru KSČ ve dnech 11. prosince 1967 až 5. ledna 1968, část I, Předsednictvo ÚV KSČ dne 11. prosince 1967.

²⁰ K. Kaplan, *Kořeny československé reformy 1968*, Brno 2000, s. 237.

²¹ Ibidem, s. 286–306.

²² A. Dubček, *Nadzieja umrze ostatnia*, Warszawa 1995, s. 151.

arogancko. Nie stawił się na cmentarzu narodowym w Martinie, gdzie oczekiwały go tysiące ludzi. Przejeżdżając przez miejscowość Mošovce, w której urodził się Ján Kollár, pochodzący ze Słowacji czeski budzielel narodowy z początku XIX w., nie zatrzymał się, by złożyć kwiaty pod pomnikiem, choć również tutaj był tłumnie oczekiwany. Kiedy duża część gości zaproszonych na uroczysty obiad z prezydentem nie stawiała się, Novotný ostentacyjnie przedwcześnie wyjechał do Pragi. Wyraźniej zarysował się wtedy konflikt między Novotným a I sekretarzem KC KPS Dubčekiem, który w ogóle nie spotkał się z nim podczas jego wizyty²³.

Już w 1966 r. Novotný próbował nie dopuścić do ponownego wybrania Dubčeka na I sekretarza KC KPS. Jego popiecznicy nie mieli już jednak tak mocnej pozycji w słowackiej gałęzi partii²⁴. Wśród Słowaków w kierownictwie partyjnym do jego zwolenników należeli premier Lenárt²⁵ i Michal Chudík²⁶.

Po powrocie z niefortunnej wizyty Novotný wystąpił z projektem wzmocnienia kontroli partii nad życiem kulturalnym i naukowym oraz nad sytuacją na Słowacji. Program został uchwalony na posiedzeniu plenum KC KPCz 26–27 września 1967 r., lecz już na posiedzeniach prezydium KC 19 i 24 października oraz na plenum 30–31 października doszło do sporu. Dubček skrytykował projekt Novotnego i zwrócił uwagę na problem łączenia najwyższych funkcji w państwie i w partii w jednych rękach. Novotný zarzucił wtedy Dubčekowi, że reprezentuje „wąskie interesy narodowe” i zwrócił uwagę na występowanie nacjonalizmu w strukturach KPS. Prezydium KC KPS zajęło odmowne stanowisko wobec argumentów Novotnego. Dubček posiadał poparcie prawie całego prezydium KC KPS (z wyjątkiem Chudíka)²⁷.

8 grudnia 1967 r. do Pragi przyjechał przywódca Związku Radzieckiego Leonid Breżniew. Przeprowadził indywidualne rozmowy z głównymi działaczami partyjnymi, w tym z Novotným i Dubčekiem, i wbrew oczekiwaniom prezydenta nie opowiedział się po żadnej ze stron²⁸.

Pozbawiony moskiewskiego poparcia Novotný rozpoczął walkę o utrzymanie przynajmniej części władzy. Próbował przy tym odpowiednio skierować dyskusję partyjną na problem nacjonalizmu na Słowacji.

Na posiedzeniu prezydium KC KPCz 11 grudnia 1967 r. Novotný stwierdzał, że równouprawienie Słowacji pod względem ekonomicznym, kulturalnym i w poziomie życia już się dokonało. Przypisywał sobie główną zasługę w postępkach zbliżenia Czechów i Słowaków. Zapowiadał też kolejny raz, że należy uporządkować kwestię kompetencji Słowackiej Rady Narodowej.

Dubček zarzucił Novotnému, że to on sam na plenum październikowym poruszył kwestię nacjonalizmu na Słowacji. Tłumaczył się, że jako I sekretarz KPS jest człowiekiem odpowiedzialnym za realizację polityki partii na Słowacji, i dlatego jest oczywiste, że musi poruszać problematykę słowacką. Stara się jednak rozwiązywać problemy Słowacji zgodnie z interesem państwa jako całości. Skoro państwo ma wspólną ekonomikę, to inwestycje na Słowacji pozwalają jej w większym stopniu produkować dla siebie i powiększać dochód narodowy całego państwa.

²³ Ibidem, s. 151–152; D. Kováč, *Dějiny Slovenska*, Praha 1998, s. 283–284, J. Rychlík, op. cit., s. 213–214.

²⁴ M. Barnovský, *Dubček Alexander*, w: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948–1989*, ed. J. Pešek, Prešov 2003, s. 81.

²⁵ S. Sikora, *Lenárt Jozef*, w: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948–1989*, ed. J. Pešek, Prešov 2003, s. 198–206.

²⁶ J. Pešek, *Chudík Michal*, w: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948–1989*, ed. J. Pešek, Prešov 2003, s. 155–159.

²⁷ J. Rychlík, op. cit., s. 214–215.

²⁸ Ibidem, s. 215.

Zwrócił uwagę Novotnemu, że wyciąga problem separatyzmu w łonie KC KPS, próbując odsunąć kwestię łączenia przez siebie najwyższych funkcji w państwie i w partii. Zarzucił mu, że nie konsultował z kierownictwem KPS swoich przemówień podczas wyjazdów na Słowację, i w ten sposób popełnił wiele błędów. Wyraził pogląd, że kierownictwu KPS udało się osiągnąć duże sukcesy w polityce na Słowacji właśnie dzięki temu, że nie przyjęło punktu widzenia i metod Novotnego. Novotný natomiast uchylał się od spotkań w sprawie rozwiązywania merytorycznych problemów i odsuwał je na bok.

Spośród Słowaków Novotnego bronili jak zwykle Lenárt i Chudík. Lenárt musiał jednak przyznać, że w kwestii słowackiej istnieje potrzeba zmian. Na podstawie własnych doświadczeń krytycznie ocenił sposób funkcjonowania słowackich organów — jako przewodniczący Słowackiej Rady Narodowej w latach 1962–1963 pobierał jedynie wypłatę, ale nikt niczego od niego nie żądał, a sam nie miał nic do roboty.

Novotný nie dawał za wygraną. Zarzucił Dubčekowi, że nie prezentował na Słowacji postawy internacjonalistycznej i nie przeciwstawiał się antyceskiemu nastrojowi. Musiał jednak odnieść się do kwestii łączenia funkcji. Zadeklarował gotowość do rezygnacji z jednego ze stanowisk, podał jednak w wątpliwość zasadność rozstrząsania tej kwestii i starał się odłożyć ją na później²⁹.

Na następnych zebraniach prezydium Novotný próbował zmobilizować swoich zwolenników i odsunąć niewygodnych przeciwników od udziału w posiedzeniach prezydium, jednocześnie próbował wykorzystywać kwestie formalne dla korzystnego dla siebie pokierowania przebiegiem dyskusji. Wysuwał też pomysły zniesienia urzędu prezydenta, co umożliwiłoby mu zachowanie władzy I sekretarza KC KPCz. Kiedy stawiało się oczywiste, że będzie musiał pożegnać się z najwyższą funkcją partyjną, próbował przynajmniej zapewnić następstwo lojalnemu Lenártowi, który jako Słowak mógłby jego zdaniem zaspokoić KPS. To się nie udało. 5 stycznia 1968 r. Novotný, czując, że nie może już utrzymać swojej pozycji, złożył swoją rezygnację z funkcji I sekretarza. Na jego następcę został wybrany Dubček, będący pierwszym Słowakiem na tym stanowisku³⁰. Słowacka karta stała się motorem zmian, które doprowadziły do powstania „praskiej wiosny”, próby reformy systemu komunistycznego 1968 r. Komuniści, którzy doprowadzili do obalenia Novotnego, nie mieli jednak gotowego programu reformy, ani jasnej wizji. Obalenie Novotnego wynikało z przeżycia się dotychczasowego porządku. Nie dało się dłużej blokować słowackich aspiracji, które oddolnie drażyły partię. Słowackie kierownictwo partyjne, szukając legitymizacji swojej władzy, mogło odnaleźć ją w niespełnionych aspiracjach słowackiej inteligencji. Niechęć do Novotnego stanowiła wspólny mianownik wielu sił w partii i wśród inteligencji w całym kraju.

Na stanowisku prezydenta Novotný był już tylko figurantem. Po kilku miesiącach, gdy w kraju zniesiono cenzurę i rozpoczął się proces demokratyzacyjny, a na Słowacji rozpoczęto marsz w kierunku równouprawnienia i federalizacji, jego utrzymanie się na stanowisku głowy państwa było już niemożliwe. W marcu 1968 r. został zmuszony do ustąpienia³¹.

²⁹ Národní archiv České republiky, A ÚV KSČ, f. 02/1, sv. 57, a.j. 65; Stenografický záznam diskuse na mimořádných schůzích předsednictva ústředního výboru KSČ ve dnech 11. prosince 1967 až 5. ledna 1968, část I, Předsednictvo ÚV KSČ dne 11. prosince 1967.

³⁰ Národní archiv České republiky, A ÚV KSČ, f. 02/1, sv. 57, a.j. 65; Stenografický záznam diskuse na mimořádných schůzích předsednictva ústředního výboru KSČ ve dnech 11. prosince 1967 až 5. ledna 1968.

³¹ G. Gąsior, op. cit., s. 234.

29 maja 1968 r. w KC KPCz Husák wskazał na „absolutnie bezsporną polityczną odpowiedzialność” Novotného za represje lat 50., w tym za proces „burżuazyjnych nacjonalistów”³². Na podstawie raportu z dotychczasowej pracy nowej komisji rehabilitacyjnej, badającej procesy polityczne lat 50., Novotný został wykluczony z KC KPCz i zawieszony w prawach członka partii³³. Członkostwo w KPCz przywrócono mu, co ciekawe, w 1971 r., gdy proces demokratyzacji został stłumiony, a I sekretarzem partii i „normalizatorem” był Husák. Do życia politycznego Novotný jednak już nie powrócił i wkrótce zmarł (1975 r.)³⁴.

Antonín Novotný and the Slovak Issue in the 1960s

Antonín Novotný assumed the function of First Secretary of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia in 1953 and the office of the President of Czechoslovakia in 1957, at a time when Slovak national organs and the Communist Party of Slovakia had been totally subjugated to Prague centralism, and all strivings towards increasing their independence were regarded as „bourgeois nationalism” and liquidated at the very onset. The question of Slovak self-government returned at the beginning of the 1960s together with de-Stalinisation and the wish of some of the Slovak Party groups and intelligentsia to rehabilitate the „bourgeois nationalists” — communists, headed by Gustav Husák, sentenced at a political trial held in 1954. Despite their rehabilitation in 1963 Novotný continued to deploy the menace of Slovak nationalism and opposed all intentions to increase the competence of Slovak national and Party organs. More, he was of the opinion that the „Slovak question” was a mere economic problem and not a national one. His numerous unfortunate decisions, emphasis on Czech contribution to the economic promotion of the eastern part of the country, a tendency to ignore the national tradition of Slovakia and its communist leaders meant that Novotný aggravated increasingly wide circles of the local Party apparatus. In October 1967 this trend resulted in a controversy between Novotný and the leadership of the Communist Party of Slovakia, headed by Alexander Dubček, which resulted in Novotný being deprived of the function of First Secretary of the Communist Party of Czechoslovakia (January 1968) and the post of President (March 1968) and inaugurated the „Prague spring”.

³² G. Husák, *O vine a nevine A. Novotného*, „Nové Slovo” 1968, nr 3, 6.06.1968, s. 16.

³³ *Zatajony dokument. Raport Komisji KC KPCz o procesach politvnych i rehabilitacijach w Czechosłowacji w latach 1949–1968*, s. V.

³⁴ G. Gąsior, op. cit., s. 237.